

מעולפת ספירים

במשנתו של הבעש"ט הק'

סוד הגלגול

אחד הפולמוסים הבולטים המהווה לכאורה השלכה של האמונה בהישארות הנפש - המקור לתורת הגמול¹ [שכר ועונש] הנמנית בין שלוש עשרה העיקרים שמנה הרמב"ם ולמושג 'עולם הבא' - היא האמונה עתיקת היוםיון בגלגול נשמות.

בתקופת הראשונים הקדמונים, היו רבים שהתנגדו ודחו את אמונת הגלגול, כגון רבי סעדיה גאון², הרב"ד³, רבי חסדאי קרשקש⁴ רבי אברהם בן הרמב"ם⁵, ורבי ידעיה הפניני⁶ - באגרת ששלח אל הרשב"א⁷. התנגדות זו מניחה את היות מקור אמונה זו בפילוסופים היוונים שקבלו אותה מפיטגורס רבם, כפי שמזכירים רבי מנשה בן ישראל בספרו נשמת חיים⁸ והמקובל רבי נפתלי הירץ בכרך בספרו עמק המלך⁹.

כמו כן, כפי הנראה בפשטות, לא הזכירו ולא רמזו חכמינו ז"ל בשום מקום בש"ס את עניין הגלגול¹⁰, ואכן הרא"ש¹¹ תמה על אמונת הגלגולים, וכותב שהיישובים לטענותיו שנאמרו הם נגד חז"ל בכמה מקומות, אך למרות זאת הוא מסיים בכך ש"אם קבלה נקבל, כי אין טעם מסיפיק"¹².

לעומת זאת, רבינו הרמב"ן - בטרם התגלה ספר הזוהר הקדוש וכדלהלן - כבר מזכיר בפירושו בכמה מקומות - ובפרט בפירושו לספר איוב ולפרשת היבום¹³ - עניין הדומה למושג הגלגול, המכונה בלשונו "סוד העיבור"¹⁴.

בנוסף לכך, לאחר מכן התפרסם ספר הזוהר הקדוש, שבו - בפרשת משפטים - ישנה אריכות גדולה בדין טמירין דגלגולא¹⁵, מה שמצביע על היות תורת הגלגול חלק

⁸ וזה לשונו שם: "מודעת בכל הארץ שאמונת הגלגולים מתיחסת בפי הכל לפיטגורס הפילוסוף".

⁹ טז יא. וזה לשונו: כבר קבלו הפילוסופים מפיטגורס רבם סוד הגלגול, וסוד העונש, כאשר ידוע להרגיל בספרו.

¹⁰ האחרונים ניסו לדייק מדברי חז"ל על דעתם בנושא הגלגולים. הרש"ש כותב על מאמר חז"ל ש"אומרים לולד מה בדיאתך לעולם בלא חטא אף יציאתך בלא חטא" (ב"מ ק"ז ע"א) כי "כאן מקצת ראה נגד אמונת הגלגולים". אולם ראה בספר **שערי זהר** (מרגליות) שמתוך דהכוונה היא בביאה ראשונה ולא בגלגול.

¹¹ ועי' במה שאמרו חז"ל במס' שבת (קכב) "הירווח תשוב אל האלהים תנה לו כמו שנתנה לך בטהרה אף אתה בטהרה", וראה גם **נ"יפה תואר** (במדבר ז') שכתב: ואפשר שבא לחלוק על בעלי הגלגול.

¹² תשובות הרא"ש מכתב יד סימן ע'.

¹³ ראה **ביד דוד** (מנחת עני, מכתבים) שכתב: הרא"ש כתב כי אמונת הגלגול הוא נגד דברי חז"ל.

¹⁴ ראה רמב"ן על בראשית לח ת.ח.

¹⁵ ראה זוה"ק ח"ב צד ע"א.

¹ **הרמב"ן** בפירושו לספר איוב מבסס את התשובה על טענותיו של איוב על סוד העיבור, מושג הקרוב לענין גלגול נשמות, וראה להלן.

² אמונות ודעות מאמר ו' מהות הנפש. שם הוא כותב כי אמונת הגלגולים נובעת מכת הנקראת בעלי היהעתק, ואמונה הזו היא הויה וזביה גרוע ונפסד ושגוען וערבוך, עיי"ש.

³ האמונה הרמה א' ז'. שם הוא כותב כי אמונת הגלגולים היא אמונה בטלה.

⁴ אור ה', ד ז.

⁵ וזה לשונו: הוצרכו מפני זה להאמין בסכלות הגלגול וכו', וזה הדעת לא סבר אותה חכם אמתית ולא האמין בה בעל תורה אבל היא מהוללת דעות מאמיני הקדמות.

⁶ או 'בדרש"י.

⁷ **בשו"ת רשב"א** (ח"א ת"ח) מודפסת אגרת ר' **ידעיה בן אברהם בדרשי אל הרשב"א** בה הוא כותב: ומכלל זה התועלת מה שהאמינוהו קצת הקדמונים כפי מה שנוכר בס' הנפש בגלגול הנפשיות והוא דעת אמרו בו שהנפש תתגלגל מגוף אל גוף, ועוד כי זיקקנו זה (אמונת הגלגול) ג"כ באחת מפינות אמונותינו, וכו'. והנה התחזקו המופתים האמתיים על אלו הדעות למחותם שתועלת בטולם מבוואר מאד באמונה לפנים רבים שיהיה עול וחמס לנפש צדיק שתרעו שוב אולי.

בלתי נפרד מתורת הקבלה, וכפי שמייחס רבי יוסף אלבו - שראה את ספר זוהר ואף מצטט ממנו - בספר העיקרים¹⁵ את 'דעת הגלגול' ל'חכמי הקבלה'¹⁶.

תורת גלגולי הנשמות נתמכת - לפי הרד"ק¹⁷ - במקביל גם במחקרי החוקרים, וכך כותב גם בעל ה'נודע ביהודה'¹⁸.

תורת הגלגול היהודית

המעייין היטב בתורת הגלגולים של המקובלים מקדמונו, יבחין בהבדל יסודי בין תורת הגלגול המופיעה ביהדות, לבין זו היוונית או ההודית, הבדל הנגזר דווקא מתוך האמונה היהודית בשכר ועונש שאינה נותנת מקום לאפשרותו של גלגול מוחלט.

בעוד שאמונת העמים הינה בגלגול מוחלט שפירושו

יציאה חדשה לעולם מתוך בחירה חופשית שאינה תלויה כלל בחיים הקודמים, מה שיוצר מצב שלפיו אין האדם נענש או נשכר על מעשיו בגלגול הראשון גרידא, אלא רק על מכלול התנהגותו במשך כל הגלגולים שלו, הרי שבתורת הגלגול אצל בעלי הקבלה אין הגלגול המדובר כפשוטו.

על הבדל זה אנו למדים מן האפשרות המובאת אצל המקובלים שלאדם אחד יהיו כמה נשמות¹⁹ או שנשמה אחת 'תתחלק' בין כמה אנשים²⁰, ומכאן שלכל אחד מן האנשים המזכרים בתורות הגלגולים של המקובלים יש נשמה עצמית שלו - שהיא המכלול של התודעה והתכונות האישיות המיוחדים לו - שאינה ניתנת לפיצול, ורק חלקים או 'ענפים' ממנה 'מתגלגלים'²¹.

משמעות הדברים היא לפי השיטה הכללית של המקובלים בפרט ושל המסורת היהודית בכלל, שלברירת העולם קיימת תכנית המקיפה את כל פרטי ההיסטוריה, כשבתכנית זו²² ישנם תפקידים מוגדרים לסוגים

¹⁵ מאמר רביעי פרק כט.

¹⁶ זה לשונו: ומכאן יצא לחכמי הקבלה דעת הגלגול וכו', אבל אין זה נכון וכו', והיתר רחוק מזה שיאמרו שנשמות האנשים מתגלגלות בגופות בעלי החיים, וכו' יודע.

וראה מש"כ **רבי שם טוב בספר האמונות** (שער ז פ"ח ז"ל): מה שסברו מקצת הקדמונים שיש העתק מאדם לבהמה ג"כ **מצאתיו למקצת בני אדם שדורכין בדרכי הקבלה** אין ראוי לשום בעל שכל להעלותו על לב.

¹⁷ ראה רד"ק על תהלים (פרק קד) שכתב ז"ל: **אמרו קצת חכמי המחקר כי כל חי אחרי מותו יקום, כי הנפשות הם עתידות להתגלגל ולחזור לעולם**, אבל אינן חוזרות אל החומר הראשון כמו אותו החומר בעצמו, ויהיה זה תמיד לכמה אלפי שנה. וגדולי הפילוסופים אומרים כי לא תשוב הנפש אל הגוף לעולם, כמו שאמר איוב (שם יד יב): עד בלתי שמים לא יקיצו. **ולאמונתנו אנתנו זרע ישראל והמחזיקים באמונתנו יהיו הנפשות חוזרות אל החומר הראשון אשר יצאו ממנו לזמן תחיית המתים אשר יעדנו בו האל יתברך, ויחיה זה על דרך נס ופלא ולא כפי הטבע, ועל זה אמר תשלח רוחך יבראנו ותחדש בני אדמה.**

¹⁸ ראה ש"ת נודע ביהודה (מהדורא תניינא יורה דעה סי' קסד) שכתב ז"ל: **אך לפי דעת המקובלים וכן הסכימו גם המחקרים שיש גלגול נשמות אם כן בכל קטן שייך חרדת הדין על מעשיו בגלגול ראשון וניול שייך בכל קטן כי לדעתו הניול נוגע גם לחיים שרואין סוף האדם לניולו כזה.**

¹⁹ וכפי שכתוב ר' **חיים ויטאל בספר הגלגולים** (פרק ה') ש"לפעמים יתגלגלו אפי' ד' נשמות באדם אחד ואח"כ יקומו כל הגופים בתחיית המתים וכו' יקח חלקו". עוד הוא כותב (שער הגלגולים לח') ש"נדב ואביתו שניהם תלכשו בשמואל". וכן ע"ד"ז כותב הרמ"ע מפאנו בספרו **גלגולי נשמות'** (אות קנז) ש"ברבן גמליאל נכנסו ל' נשמות". עוד מובא (חסד לאברהם מעין תמיש נהר כה)

ש"נפש זכריה היה באדם אחד ורוח זכריה היה באדם אחד, ושניהם היו באותו דור", וש"יתנון דודו היו גלגול אחד" (סדר הדורות בשם מקובלים).

²⁰ וראה מש"כ בספר **'עמק המלך'** (מובא ביוחסין): רשב"י דוגמת משה לא זיהרה עילאה רק בחינת נשמה שהיה בו בלוחות שניות. וכן מובא שרשב"י ורבינו הקדוש היו נצוץ אחד (יוחסין בשם המקובלים. ראה חולין ז ששגיים נפשן). וכן מצאו **באוה"ח הק'** (בראשית מז כט) שיעקב ויוסף היו בחינת נפש אחת. עוד כתב ר' **חיים ויטאל בשער הגלגולים** (הקדמה לו) כי "קין נתגלגל בקינן ומהללאל ואח"כ נגבד ואביתו כי שניהם אחד ואח"כ נתעברו באליהו הנביא ובאלישע הנביא ובחזקיהו מלך יהודה".

²¹ אמנם השתמשו המקובלים במושג 'ניצוץ' לציין גלגול לא ממש, אך המושגים האלו מתחלפים לעמים, ראה למשל בסדר הדורות (ערך רבי"ש) שרשב"י גלגול משה, ובמקום אחר (ערך רשב"י) שרשב"י נצוץ משה.

²² השי"ת ברא את עולמו על מנת שתהיה לו מלכות (שער הלל"ם לחיים חיים ויטאל ריש פ"א). המלכות מתבטאת בכך שתושבי המלוכה מכירים בכוחו וחשיבותו של המלך העליון, כך עלה ברצון השי"ת, שיכירו הנבראים התחתונים במציאותו ובספירותיו - 'בגין דישתמדועון ליה' (זוה"ק ח"ב מב ע"ב).

הכרה זו במלכותו של השי"ת מתחלקת היא לששים ריבוא מיני נשמות (ראה מהר"ש"א בחידושי אגדות על ברכות נו ע"א), כך שכל אחת מכירה בו מזווית הראייה המיוחדת לה, ובעשה שכל אחת משלימה את חלקה נוצרת כאן מלכות מושלמת.

תנו רבנן: הרואה אוכלוסי ישראל [=חיל גדול של ששים ריבוא (רשי"א)] אומר: ברוך חכם הרזים. שאין ידעתם דומה זה לזה, ואין פרצופיהן דומים זה לזה' (ברכות נו ע"א). והסיבה לברכה זו היא, כי אדם זה ראה את שלימות התכונה הקיימת.

וראה אלשיך (שמות פרק ל), מלבי"ם (שמות פרק טו), בספה"ק אוהב ישראל (פר פניחס), ובספה"ק שפת אמת (פר פניחס).

שונים של בני אדם, המתחלקים לפי הארזיז²³ - לסיבת החטא הקדמון²⁴ - במדרג היררכי: אדם הראשון, שלושה

אבות²⁵, שנים עשר שבטים, שבעים נפש, ששים אלף ריבוא, כשלפעמים תפקיד מסוים שלא הושג על ידי אדם הנברא

²³ כמובא בספח"ק אור המאיר (פר קרח) בה"ל: נודע מה דאיתא בהאר"י זלה"ה ענין סוד הגלגולים, מאדם הראשון עד שנתגלגל באברהם, ונצטרף ביצחק, ונתלבן בעקב, וגלגול קיין במצרי וקרח וכו', וסוד הגלגול הולך ונוקב מבריאת אדם הראשון, עד ביאת משיחנו במהרה בימינו, כי להיות שלשה אבות הראשונים מקור ושושר לכל פרטיות הנשמות הבאים אחריהם, אשר להיות בתחלה כללות כולם היו כלולים בנח אחרותם, ובהתפשטות הדורות, נפשטו גם כן פרטי הענפים לפרטות הצרופים, לעומת פרטי חלקי הנשמות הרוחות והנפשיות, וכללותן הן המה נשמה אחת. בחינת יעקב, שאנו בני ישראל בכלל, נקראים עדה יעקב, ומלת עדה מורה לשון סניגיס ואסיפה, כמו עדה דבורים (שופטים יד טו), והכוונה כולו בני איש אחד נחנו, מכונסים ומקובצים מבחינת יעקב אבינו, ואם מיישרים דרכינו הטוב בדרך אמת, במדתו של יעקב אבינו איש תם, והולכו בתם המשיך על עצמותו אלופו של עולם, וקנה שם טוב לעצמו מדתו אמת, כנודע למשכילים המבינים בספרים, וגם אנוהו בהכשר מעשים הטובים, לעשות כמעשהו, שם טוב עולה על גבינו, לקרוא בשם יעקב שלם, כמבואר לנו (לפני ח"א קלט, ב) מאמרם ז"ל (תנ"ת ג) יעקב אבינו לא מת, ולמדו מקרא שכתוב (וישע"ל, ל טו), ודערך מארץ שבים, מה זרעו לבנים אף הוא בחיים, ופירשנו למעלה כוונתם ז"ל, מה זרעו בחיים, כמור שמשקרים עצמם באמצעות פועלתם מעשה ממות, לחי חיים, ונמצא קנו בעצמותם מעשה האבות ללכת בדרכי בלבב שלם ובאמת, עמו יעקב בחי האבות שמתו אמת, אזי אף הוא בחיים, כאלו לא מת ויעודו יעמד ומשמש במיום עם בחינת מדותיו, מה שעבד את הבורא ברוך הוא בחיים חיותו בדרך כלל, עתה נתחלק ונתפלג לפרטיות חלקי נשמות ישראל, וכולם בכלל יעקב שלם, עם כל פרטי בחינותיו, וכלל זה נקוט בידך, אשר אבות הראשונים סימן לבניהם, ועפניהם הבאים אחריהם לעשות כמעשיהם אשר עשה בדרך כלל, עלה החיוב מוטל על כל אחד ואחד משרא"ל לערך בחינתו, לעשות כפרטיות. כבדי להדמות לבחינת שורשו, ובהתאספם יחד, קנו שם טוב לעצמם להקרא עדה יעקב כנזכר, ואם נעדר ממנו התורה ועבודה המוטל עליו לעשות כפי אהיות נשמתו הפרטי בכללות נשמות האבות, אזי הכסיל פורש את עצמו לצד אחר, ויצא מהכלל כולו יצא, כאלו אין לו חלק באלוה ישראל חס שלום, ועתה תחזה גדול היראה ופחד, מה שראוי לעלות על כל אחד משרא"ל, ללכת בדרכי אבות הראשונים לישא עינו אל ההרים.

והנה ידוע מספרים, כמו שבספרא דקדושתא נתפסו ונתפלגו לבחינת ריבוי חלקי נפשיות ישראל, מאדם הראשון לבחינת שלושה אבות, ואחר כך ל"ב שבטים, ואחר כך לשבעים חלקים, ולת"ר אלף ורמז וכו', הסטרא אחרא הולכת כקוף בפני אדם דקדושה, ונתפלגה גם כן מבחינת כלליות, לבחינת פרטיות, מה שהיא כלולת תחלה בקיין בסוד אחרות, ומשגלגלים ונתחככים מדות לזרע פניוהו הגופים מכלליות הפרטיות, ועשו ובלעם ובלק וקרח כולם המה מאותו הגלגול של קיין, ועודנה ישנם אפילו עתה בדרותינו, וכמו שמצינו (תק"א סו ק"ד, א) התפשטותו דמשה רבינו בכל דדא ודרא, כמוהו הענין בחיצונים, בחינת בלעם דעת הטומאה לעומת דעת הקדושה, התפשטותו גם כן מדור לזרע עד דורו של משיח, צרים רבים הנומדים על ישראל, לערך ההחלקות נשמות ישראל, יצב בגולות עמים למספר בני ישראל (דברים י"ח, ח), ועדיין יש בחינת התפשטות הגלגולים, מרעות המשיח של דור הפלגה דור המבול ואנשי סדום, ומכל דורות רשעים ראשונים שעמדו על עם קדוש ישראל למעיק להם, ויאתה בספר הבחי" (מבד"ס, סו, טז) נא וארמונו לך רמזין, ידתיב באנשי דור הפלגה (במחשית א' ד, ט), ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וארשו בשמים, ונעשה לנו שגור, וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני

האדם, ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת כלם, וזה החלם לעשות, ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, ואנשי סדום כתיב (שם י"ד, ט) טרם ישכבו, ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית וכו', ופירש הבחי" כבאן נרמז, איך שנוקב והולך סוד הגלגול, וכלם בכלל באסוד מאדם הראשון, וגמר הענין תהיה לעתיד, ויאמרו הבה נבנה עיר, ואחר כך נתגלגלו אותן הרשעים בעצמם באנשי סדום, ולזה רמזו הכתוב, ואנשי העיר אנשי סדום, כלומר אנשי דור הפלגה, המה בעצמם נתגלגלו באנשי סדום, ונקראים עתה במאורע הזה אנשי סדום, וזה לך האות, מאמרו יתברך ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת כלם, להורות בא על כללות הדורות, מראשית הבריאה עד הסוף, המה רק עם אחד ושפה אחת, המתגלגלים מדור לדור עד ביאת הגואל, שנאמר וזה החלם לעשות, כלומר מהם אנשי דור הפלגה ההתחלה שהחלים לעשות רע, ועדיין לא פסק, ומעתידים בכל דור דור, כל המיצר לישראל הכל נמשך מהם, ולכן כתיב בתורה הקדושה אצל לבך קדו ועלתו, ויקומו לפני משה, ונתקראתה ה' לא בכאן בדרו של משה לבד קמו לחלוק, כי אם מיום היות אדם על הארץ, כבר קמו לעשות רע כמדובר, וזה החלם לעשות, וע"ש לשונו.

והעולה מזה, אשר אנשי הפלגה בעצמם שאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל, הן המה אנשי סדום, שמתחלה נקראו אנשי עיר, על שם העיר, והמגדל שבנו, ואחר כך נתגלגלו באנשי סדום, ונקראים עתה אנשי סדום, וכן אלו הרשעים בעצמם נתגלגלו בשאר רשעים שבדורות שאחריהם, ונוקבים והולכים עד ימים המקיים לנו משומר ישראל, והכל בחכמה עשה הקדוש ברוך הוא, לקבל תוספת תענוג מעם קרובו ישראל, מפרטיות חלקי נשמתם ופרטי הדורות, אשר כח בהם לעמוד נגד בחינת רע, העומד נגדם גם כן מבחינת פרטיות, כי כמו שיעקב אבינו נתחלק לבחינת פרטיות, ואנו בכלל נקראים עדה יעקב כמדובר, קמו העמיד הקדוש ברוך הוא רע לעומת טוב כן, מה שהיה תחלה בכללות קיין, עתה נתרכיבם והולכים לבחינת פרטיות, להיות פרט מבחינת רע, נגד פרט נבחינת טוב, כי בזה תולה ושבת בני ישראל ושבת עונשו, וכמבואר בפרשת שלח לך (לפני צ"ב א), אל תיראום כי לחמינו הם (מדבר י"ט, טו) הם גורמים להם ומזון הנשמה בעולם העליון, ע"ש, ולכן מוכרח להיות פרטיות חלקי רעע מאומות העולם, נגד חלקי נפשיות ישראל, וגם בסטרא דקדושה יש גם כן בחינת ימין ושמאל, צדיק ורשע המכתיב את הצדיק, אשר באמצעות הרשעים, מגיע חבר ועטרה לצדיקים, וכמבואר לנו (לפני ח"א ש"א, ט) פירוש הפסוק (משלי כ"ב, כ) צדיק מט לפני רשע, טרם בואו של רשע לעמוד נגד צדקת הצדיק, אזי אינו ניכר שלימות הצדיק, והוא בחינת מט בעניני עבודתו, כי ה' צדיק יבחן באמצעות הרשעים, הניגשים לטרדם ולרוחם מעבודתם, ועם כל זה עומדים בצדקתם, מזה מגיע להם יתרון אור ושאה, ויכרתם שלימותם.

²⁴ כמבואר בספח"ק תולדות יצחק (פר מפתחים) וז"ל: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (כ"א א), יש לבאר וכו' דאיתא בזוהר הק' (ח"ב ע"א) אלין אינון סודיון דגולגל וכו'. דהנה בכל דור צריכים לתקן גם מה שפגמו בגלגולים הראשונים. וידוע (שער הגלגולים הקדמה לא) דאדם הראשון כלול מכל הנשמות ולכן צריכין לתקן גם חטא עץ הדעת, וזה אשר תשים לפניהם, לראות לתקן גם המפגמים הראשונים של דורות שלפניהם.

²⁵ ראה מה דאיתא בספח"ק אור המאיר (פר דברים) וז"ל: והנראה דאיתא בזוהר (ח"ב קט"ו, א קס"ב א), וכבר זכרנו מזה כמה פעמים, ציורא עובדא דבראשית ציורא דמשכנא וציורא דאדם חד אינון, ולקרב אל השכל, ידוע ההגלות ראשון שעלה בריצונו הפשוט גלגול תחלה הזה התפשטות אלחותו, הן על ידי קומת אדם הראשון, וכיון שחטא נתמטע קומתו, וממילא לא יוכלו להתגלות באמצעותו, ונתגלגל באברהם, ונתלבן ביצחק,

בהערות³².

תכלית הגלגול

בכתבי הראיז"ל מובא³³, כי הסיבה למציאות הגלגולים אינה נעוצה דווקא לעבירות חמורים, אלא היא קשורה להשלמת פערים, למילוי חלקים ריקים, לדברים בלתי שלמים, כגון חובות ממוניים, זאת על פי המבואר בספרי החסידות³⁴ ששלימות הנפש תלויה בקיום תר"ג המצוות, וכל

לשם כך בדור אחד, מושג על ידי אדם נוסף בעל אמצעים וכישורים להגשים את אותו תפקיד, היורד בדור אחר, כששני בני אדם הללו - שלהם יש את אותו סוג תפקיד משותף - מכוונים 'לגלול', וכפי שכותב במפורש רבי חיים ויטאל ב'ספר הגלגולים'³⁵, ומוכח רבות בספרי המקובלים³⁶.

רעיון על מוסבר על ידי רבי מרדכי יפה בעל ה'לבוש'³⁷, נכדו של הרא"ש בספרו 'שבילי אמונה'³⁸, הרמז"ל ב'מאמר החכמה'³⁹, והרמ"א בספרו 'תורת העולה'⁴⁰, וראה

וגלגול קצת מהם, וכפי מספר הניצוצות של הצלם הבא להשתלם עתה בגלגול זה כי הוא מספר ניצוצות שיש בצורה ההיא, ולכן הצלם הזה נקרא מדת ימי האדם כנזכר בזוהר ויחי' ודף רכ"ד ע"א וע"ב ר"ז ע"ב, כי כמספר ניצוצותיו כך מספר ימי חייו, והימים שנעשה בהם מצוות נתקן ניצוץ א' של הצלם ההוא, והיום שאין נעשה בו מצוות נשאר פגום ניצוץ ההוא של הצלם שהוא כנגד היום ההוא. וכן ע"ד נתקנים הכלים שהם הלבושים שבג"ע הארץ כל ניצוץ וניצוץ בכל יום ויום, ואמנם אי אפשר שיתלבש הצלם הזה בכלי ולבוש ההוא עד גמר תיקונו, ואז נפטר מן העולם והולך לג"ע הארץ ומתלבש באתונו הנוף העיקרי (קטע זה מובא גם בקהלת יעקב ובהרח"ב בראשית זו כט).

³⁰ כך כותב הרמז"ל ש, ש"רוב הגלגולים הם כאשר רק אחד מחלקי הנפש מתגלגל".

³¹ וז"ל (תורת העולה ח"ג פרק ב): לפי מה שנבחר נגלה לנו **סוד הגלגול כי הנפש והרוח הגופניים יתגלגלו, שהם הכנה בלבד, לא השכל הנקנה אשר יתעצם באדם והוא הנשאר ממנו לדעת הרמב"ם והמשכילים אחריו כמ"ש הרמב"ן בשער הגמול**. והכי נמי נוכל לעמוד מעין זה בסוד הגלגול, ויסולקו בו פסקות אשר נסתפקו בו הראשונים ז"ל, והמשכיל יבין.

³² וראה מש"כ הגר"א דסלר זצ"ל בעניין זה (מכתב מאלוהו ח"ד ע' 420) וז"ל: **גלגול, פרט (אדם) מסוים שלא יצאה אנוכיותו לפועל - אפשר שאח"כ יולד אדם שכל תכליתו היא לגמור אותה (הפסדה) מצד הבחנת התוכן הרוחני הרי אנוכיותו של אדם זה היא היא אנוכיותו של הראשון ממש אף שלא מרגיש את זה וזה תוכן גדר הגלגול**.

³³ ראה בספר הגלגולים (פרק ה'): **גלגול יבא אל למי שחסר איזה מצוה או להשלים אנשי הדור**.

³⁴ כמובא בספר"ק קדושת לוי (פר' ואתחנן) בזה"ל. ושמרת את החוקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוה היום לעשותם והיה עקב תשמעון כו'. ולכאורה קשה מהו סמיכות הפרשה זה לזה. ועוד מהו לשון תשמעון, דמשמע בעל כרחם. אך ידוע בכתבי הראיז"ל בענין הגלגולים הדאדם צריך לגלגל כמה פעמים עד שיתקן את מעשיו הרעים. ולזה כיוון הכתובים האלה ושמרת את החוקים היום לעשותם. רוצה לומר העצה הטובה לפניה שתשמור לעשות את החוקים והמשפטים כפעם הראשון כבדי שלא תצטרך לבא לגלגול. והוא היה עקב תשמעון, וידוע שעקב הוא לשון סוף, רוצה לומר הלא הסוף יהיה שתהיה מוכרח לשמוע ותצטרך לבא לגלגולים עבור זה עד שבסוף הגלגולים תתקן מעשיך, לכן עצה היעוצה לפניה שיותר היה טוב לשמוע היום תיכף שלא תצטרך לגלגולים. ובה נכון לפרש מאמר חכמינו ז"ל טוב לאדם שלא נברא כי ועשיו שנברא יפשט במעשיו, דהיינו טוב שלא נברא משנברא, רוצה לומר

ונצטרף בעיקב, האבות הן הן המרכבה (כ"ד פ"ב ו'), שהרכיבו התגלות אלהותו יתברך שהיה ראוי לגלות על ידי קומת אדם הראשון, תגלה באמצעותם, שגילו ופרסמו אלהותו יתברך כפי הבריות, לקרותו בשמות עלי אדמה מצד פעולותיו שנוהג בעולם, כי לית מחשבה תפיסה בשכל הנעלם מכל רעיון, כי אם מחשבתו קודש נכרת מתוך מגשגו ופעולותיו שנוהג בעולמו, וככה נקרא בשם תואר כנויו ושמותיו הקדושים, לערך המדות שגילו האבות.

²⁶ וז"ל (פרק ס"ג) ק"ן נתגלגל ביתרו ובמצרי וקורח ואינו הוא עצמו אל ל"א יש בחינה בפני עצמו, וכן הענין במשה ושת והבל שכתבו בהם שהם גלגלו זה מזה. עוד כתב שם (פרק כ"ג) ומה שאנו קורין נשמות ק"ן והבל הכונה לאותה הבחינה הנקראת חילתו של עולם.

וכן יש להוכיח ממה שאומר הראיז"ל שאריסטו היה ניצוץ של אבטליון, כי לימד תלמידים שאינם מהוגנים, אל"פ שהרי מבחינה היסטורית אריסטו זה לפני אבטליון, אלא מבחינה של תורת הגלגולים לא באות מתוך ידיעות היסטוריות, אלא תורה מחשבתית המפרשת את ההיסטוריה.

²⁷ ראה למשל בספר הגלגולים מש"כ שם שרוב אנשי דורינו נשותינו מושלים בהם כי דורנו זה הוא גלגול דור המדבר. וכן (סוד' בדור כ"ג) הפרים של אליהו הם דתן ואבירם ושמוען הפריץ וחבריו". עוד מביא החיד"א כ"ש הארז"ל (ראה מראית העין להחיד"א ע"ב) כי שסעם ת"ח הוא ניצוץ משה, ומוסיף בחסד לאברהם ש"אפי' בזה"ו נשמת מרע"ה מתפשט לשאר נשמות ומאירה בהם ומשפיעים סוד התורה בסוד חיותו ואור תורתו המתפשט ומסתעף בכל הנשמות ואור התורה המאיר בת"ח אפי' בדורות האלו הוא אור תורת מרע"ה.

כמו כן, מוצאים אנו לפעמים אדם שבאמצע חייו השתנה ה'גלגול' שלו, וכגון ישמעאל שבתחילה היה נשמת ק"ן, ולאחר שהתנהגו נהיה נשמת הבל (פירוש הגר"א לספרי דצניעותא פר"ב א"ד).

²⁸ כ"כ ב'אור יקר' (פר' וישע) וז"ל: **הנשמה הזאת וכו' היא משמשת לכמה גופים ומהגוף האחרון יתפשט ענפים ממנה אל האחרים כמדליק מנר לנר מבלי שיחסיר ממנו דבר**.

²⁹ שם הוא כותב (ראה שם בנתיב שמיני: מספחת ספרים פ"ח) כי אף שנתגלגלו הנשמות גופים הרבה, בתחית המתים יעמדו כל הגופים, כי אינו מחסיר זה מזה, וכל אחד יכול לעמוד לעצמו. ועובדה זו די בה כבדי להוכיח לנו כי הגלגול אינו עוסק בנפש המהותית, הצריכה לקיום הגוף, אלא בחלקים המתפעלים ממנה.

ועי' מה שמוכח בכתבי הראיז"ל (אדם יש, דרוש שבעל הצלם, ארבע מאות שקל כסף, דף פ"ב) בזה"ל: **ואמנם ידעת מהתחלקות הנשמה לכמה ניצוצות, ובכל גלגול**

זמן שלא קיים האדם את כולם, מחמת שוגג, מזיד או שלא שייך בו מצווה זאת. עדיין לא בא לתלכית השלימות, למרות שיכול לקיימם מדין ועבות³⁵, על ידי לימוד ההלכות³⁶, או באמצעות התשובה³⁷ ורצון שקיימם³⁸. מאידך, אצל הרמב"ן - ובדומה לזה גם בוהר הקדוש בפרשת משפטים - קשור

משיהיה נצרך לבא בגלגולים. ועכשיו שנברא יפשט במעשיו, שיהיו מעשיו מתוקנים בכדי שלא יצטרך לבוא בגלגולים.

³⁵ כמובא בספח"ק ייטב לב (פר' שלח) וז"ל: אולם יש להבין, הלא זה מהנמנע שיקיים כל איש ואיש כל התורה בכללותה ופרטותיה, כי יש מצות התלויות בכמהים ויש בליים ויש בישראלים, לא ראי זה כראי זה, ויש מצות שאפשר שאינם באות לידי אדם כל ימי היותו בעולם בחיותו כגון מצות יבום וחליצה וגירושין ושלוה הון, כהנה וכנהה באין מספה, ובפרט כי יש מצות התלויות בארץ בעוה"ר הרבה עירונו ושמן בית מקדשנו ולא נוכל להם לקיימם בפועל.

ויש על זה שלש תירוצים. א' על ידי סוד הגלגול, כי הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש שגם גבר (איוב לב טו), וכדומה עוד, עד אשר יקיים כל מצות שבתורה. ב' לא אשר כל ישראל ערבים זה בזה (שבתות לוט), ואלו שבינו אהבה ושלום ואחדות ודכתיב (דבר יחסי' ז' כ"ג) ישראל גוי אחד בארץ, אז מה שזה עושה יש לכל ישראל חלק בו. ולכן אומרים בכל מצוה בשם כל ישראל ועל פי זה פירש הערבי נחל (פר' שופטים דודו ז', הולך בדרך תמים הוא ישרתני (תהלים ק"א ו'), ואני אמרתי כי זהו שאמר הכתוב (שם נ"ג ט"ז) פדה בשלום ועל ידי שלום) נפשי מקורב לי (מלחמת היצר המוסר עליו) כי ברבים (מה שנעשה בדינם) היו עומדי, ג' על ידי שעוסק בתורה ולומד על מנת לשמור ולעשות ולקיים, מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וכדאיתא בגמרא (קדושין ט"ז) חשב לעשות מצוה ונאנס כי מעלה עליו הכתוב ואלו שישארה, כענין שאמרו חז"ל (מנחות ק"ב) כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, וכדאיתא בספרי בפרשת ציצית (שלה קט"ו), למען תזכרו ועשיתם (הלכות טו ט"ז), לעשות זכירה כמעשה.

וזהו שאמר הנכרי, שהיה קשה בעיניו איך אפשר לקיים כל התרי"ג מצות אם על ידי גלגול, וכבר נודע המעשה שנתנו לאחד בעולם העליון הבחירה לבחור אחת משתי אלה או גיהנם או לגלול, ובהר"ן יסורי גיהנם ולא רצה להתגלגל עוד לעולם הזה כי הוא מקום סכנה ומי יודע החכם יהיה וג' (פר' קהלת ב ט"ז), וזהו שאמר מלמדי כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת, לכל אצטרף לשוב להתגלגל. דחפו, בא לפני הלל אמר לו מה דעלך בני לחברך לא תעבדי, ויהיה רק אחדות עם ישראל, ומה שיעשו יחשב כאלו אתה עשית. ואידך פרושה, עוד צעה, זיל גמור ולמד התורה על מנת לעשות, נחשב כאלו עשה במעשה, ע"כ דברי הקדמונים בזה.

³⁶ ראה בספח"ק ייטב לב (פר' משפטים) שכתב וז"ל: והנראה לי בזה על פי דאיתא בשבת פרק במה מדליקין (א"ב) מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי (ה"ל) ואמר לו גיריני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת כו'. ופירושו המפורשים, כי נכרי אין לו רק שבע מצות, אבל ישראל שיש להם תרי"ג מצות נגד רמ"ב אברים וספי"ג גידים (וזהו וישלח ק"ב ע"ב) איך אפשר לכל אחד ואחד לקיים כולם לתקן אבריו וגידיו, והיה סובר הגוי כי זה אי אפשר רק על ידי סוד הגלגול, כדכתיב (איוב לג ט"ג) כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר, ובכל דור שמתגלגל ממלא די מחסורו אשר נחסר לו מימי קדם. ולא הונח לו בזה שיצטרך להתגלגל כמה פעמים, כי סכנה גדולה הוא הגלגול כידוע, וזהו שאמר שתלמדני כל התורה כולה שאוכל לקיים כשאני עומד על רגל אחת, היינו במעמד ומצב גלגול אחד. ואמר לו הלא מה דעלך סני לחברך לא תעבדי,

הגלגול להעמדת המשכיות רצופה העשויה להתבטא בהולדת בינים או הקמת שם משפחה.

אמונת הגלגול - כמובא רבות בספרי החסידות³⁹ - היא המענה ההולם לקושיית "צדיק ורע לו" הידועה,

פירש רש"י כגון גולה וגנבה וכו', היינו המשפטים, שעל ידי זה יש להם שלום ואחדות, ומה שאחד מישראל עושה אחת מצוות התורה בשם כל ישראל הרי הוא כאלו כולם עשו אותה. ושמה תאמר אחתי מה נעשה במצות התלויים בארץ שאי אפשר לקיימן בזמן הגלות כלל, על זה אמר נחשב כמעשה ממש, וכדאשכחן בקרבנות דכתיב (וי' ה"ד א') ונשלמה פרים שפתינו, וכתיב (ויקרא י' ז') זאת התורה לעולה, ואמרו תלמידי ק"ק כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה וכו', ע"כ דברי המפרשים.

³⁷ כמובא בספח"ק ערבי נחל (פר' חיי שרה) בזה"ל: דהא ידוע שכל אדם צריך להשלים כל תרי"ג מצות ואם לאו מוכרח להתגלגל, ולפי שרוחק מאד הדבר שיקיים אדם כל המצות אם לא בגלגול ממילא כל שלא נשלם בכל התרי"ג מצות עדיין לא נשלם הקבלנות ולית ביה משום כל תלין, משום הכי שרר מצוה בהאי עלמא ליכא. אמנם ביאור המפרשים דע"י התשווקה משתוקק האדם תמיד ועומד ומצפה על כל המצות מי יתן שיבואו לידי ויקיימם נחשב לו כעוד כאלו קיים את כולם ממילא ע"י תשווקה זו נשלם הקבלנות ואו מגיע שרר מצוה בהאי עלמא.

³⁸ ראה בספח"ק תניא (אגרת הקודש, פר' ד) שכתב וז"ל: והנה אף שגילוי זה ע"י עסק התורה והמצות הוא שיהיה לכל נפש מישראל בדרך כלל כי תורה אחת ומשפט אחד וכולנו אעפ"כ בדרך פרט אין כל הנפשות של הרוחות והתשומות שוות בענין זה לפי שתלמידי וכוונתו וכוונתו וכמארי"ל אבך במאי הוי זהיר טפי א"ל בציצית כו' וכן אין כל הדורות שיוון כי כמו שאברי האדם כל אבר יש לו פעולה פרטית ומיוחדת העין לראות והאוזן לשמוע כך בכל מצוה מאיר אור פרטי ומיוחד מאיר א"ס ב"ה ואף שכל נפש מישראל צריכה לבוא בגלגול לקיים כל תרי"ג מצות מ"מ לא נצרכה אלא להעדפה וזהירות וזהירות יתירה ביתר שאת ויתר עז כפולה ומוכפלת למעלה מעלה מזהירות שאר המצות. וזהו שאמר במאי הוי זהיר טפי דייקא. והנה יתרון האור הזה הפרטי נלשמות פרטיות אינו בחינת טעם ודעת מושג אלא למעלה מבחינת הדעת שכן עלה במחשבה לפניו יתברך ודומתו למטה הוא בחינת הגורל ממש.

³⁹ כמש"כ בספח"ק אמרי יוסף (פר' תולדות) וז"ל: ועם כל הנ"ל נבין שפיר דברי הגמי הנ"ל אמר לפניו רבשע"ו מפני מה יש צדיק טוב וכו', ר"ל שאין לו עוד שום רע ואין לו שום מלחמת היצר, ויש צדיק ורע לו, פ"י שיש לו עוד הרבה מלחמות עם היצר"ה הנקאר רע כנ"ל, יש רשע טוב וכו' ר"ל שהוא רשע ויש בו לפעמים בחי טוב, ויש רשע ורע לו היינו שאין בו שום ניצוץ טוב. א"ל משה, צדיק טוב לו צדיק"ק בן צדיק"ו, פ"י שהיה בגלגול הקודם צדיק וגם עכשיו הוא צדיק זה הפך כל הרע שבו לטוב, ועל כן הוא צדיק טוב וכו', ר"ל שאין בו שום רע היינו מלחמת היצר כנ"ל, צדיק ורע לו צדיק בן רשע, ר"ל שגלגול הקודם היה רשע ועכשיו הוא צדיק, על כן יש בו עוד רע מגלגול הקודם, רשע טוב לו רשע בן צדיק, היינו שהיה בגלגול הקודם צדיק, ועכשיו הוא רשע ח"ו, ע"כ על כרחך ש בו עוד ניצוץ טוב מגלגול הקודם. רשע ורע לו רשע בן רשע, ע"כ הוא כולו רע ואין בו שום ניצוץ טוב כנ"ל.

והנה המקשן בגמ' הבין שמשם רבינו ע"ה שאל בסתם על עניני עוה"ז אשר מצינו צדיק טוב וכו' היינו שיש לו גם עוה"ז, ומצינו צדיק ורע לו,

השופכת גם אור לפי רבינו הבעל שם טוב זי"ע, אל על מאמר הזוהר הקדוש בתחילת פירושנו "ואלה המשפטים - דא הוא רזא דגולגולא", ועל המושג "דין אמת לאמיתו", וכללה:

"הרב הקדוש הגמדי ממעזריטש זי"ע ביקש מרבו הבעל שם טוב הקדוש ז"ל שיאמר לו פירוש הזוהר הקדוש על 'ואלה המשפטים דא הוא רזא דגולגולא', פעם אחת אמר לו הבעל שם טוב שיסע ליער אחד ויראה שם אילן אחד ומועיין תחתיו, ויתעכב שמה עד שש יובא לביתו, ונסע שמה, וראה איש אחד בא עם סוס מזויין, והוא היה עיף ויגע, ואכל ושתה ונסע לדרכו, ושכח שם ארנקי שלו עם המעות, אחר כך בא שמה עוד איש אחד, והניח עצמו לפוש, והוא מצא את הארנקי עם המעות, ולקחו והלך לדרכו, אחר כך בא שמה עוד איש אחד עני ונכה רוח, והוא עיף ויגע, ואכל שמה פתו אשר היה לו, ושתה מן המעיין, והניח עצמו לפוש ולישן, אז בא בחזרה האיש הראשון, ושאלו שאל מאיש העני היכן הוא הארנקי עם המעות אשר שכחתי כאן, והוא באמת לא ידע מאומה, ולא הבין מה שזה מדבר אליו, בקיצור, כי יזה הראשון הכה את העני מכות רצח ופצע, בטענה שחזרו לו מעותיו, וכאשר הגיע שם טוב נסע הרב הקדוש הגמדי זי"ע לביתו, וסיפר לרבו הבעל שם טוב את אשר ראה, ואמר לו הבעל שם טוב זי"ע, כי האיש הראשון הזה, היה חייב בגולגול הראשון לאיש השני, כסך המסויים הזה שהיה עכשיו בהארנקי, ולא היה משלם לו, ובאו אז לדין לפני

זה האיש השלישי, שהיה אז הרב והדיין בגולגול הראשון, ופסק דינו ופטרו מבלי שום חקירה ודרישה, לכן עתה על פי הגולגול שילים הראשון להשני את חובו, והדיין קיבל ענשו, וזהו שאמר הזוהר"ק על 'ואלה המשפטים דא רזא דגולגולא'⁴⁰:

"וכן דיין שדן דין אמת לאמתו, עליו הכתוב אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' וכו', ענין 'לאמתו' הוא כי כמה פעמים יצא משפט מעוקל מדיני התורה, כמו שאירע לאחד שהפקיד הון רב אל אחד והלך לדרכו, וכשבא כבר מת הנפקד, ותבע מיורשיו, וטענו לא פקדנו אבא על זה, ופסקו להם שבועה ונפטרו, וכל העולם היו יודעין שזה איש נאמן וחסיד וירא שמים, וזה לא היה אמיד בכך, ושאלו למרן הרב"ש טוב על זה, האיך יצא משפט מעוקל מדיני התורה וכתוב" **"אלהים נצב בעדת אל'**, והשיב שזהו בהשגחת המשגיח, שבגולגול העבר היה זה חייב לזה ולא פרע לו, וכעת החזיר לו לתקן נשמתו, והיה בהשגחה, לא החסיר ולא העדיף, וזהו דין אמת לאמתו, אף שנראה לך שהוא משפט מעוקל, תדון הדין לאמתו, ולא תחזור אחר הפשטות, וכיצא בזה בעינינו אלו, והמשכיל יבין לאישורו'⁴²:

עד כה עסקנו בעיקר במשמעותה של תורת הגלגולים לפי הראשונים והמקובלים, ואי"ה בגיליון הבא נרחיב אודות סוד הגלגול על פי דרכה של תורת החסידות.

המשפטים אשר תשים לפניכם. איתא בזוה"ק (משפטים צ"ד) אילין סדורין ממנות.

אך שמעתי (כנראה בשם המעט) בענין הדין שאחד דן את חברו לבית דין ויודע בעצמו שבדאי הוא זכאי בדין והתורה מחייבתו אל יקשה לו הלא תורת אמת היא ודרכיה דרכי נועם כי זהו אמתות התורה ונועם דרכיה כי בודאי מסתמא היה חייב בגלגול העבר לאיש הדין נועם וכעת חייבתו התורה לשלמו כדי לצאת ידי חובתו וחבירו שלוקח עתה המעות במרמה הוא עתיד ליתן את הדין וכאלה רבים בעיני דינים.

וזה יש לומר שרימו הזוה"ק ואלה המשפטים שהם דיני ממונות אף על פי שמן הנראה הם נגד האמת לפעמים אך דהאמת הוא אילין סדורין דגולגולא והיינו הבואה הכל ובורא כל הנשמות הוא היודע איך היה בגלגולים הקודמים בין איש לחבירו ככה יסובב המסבב ומנהיג על פי התורה את עולמו במחשד וברחמים ובצדק ובמשפט אמת לשפוט בין איש ובין רעהו ובין שורו וחמורו וכל אשר לו כפי אשר יורה אלקיים ויש בזה פתח רחב.

⁴¹ תהלים פב.

⁴² כך מובא בספר מעשה אורג במשנה דפאה פרק ח' משנה ט'.

וכן עז"ל מובא גם בספה"ק דברי חזקאל (פר' משפטים).

ר"ל שאין לו בעוה"ז שום טוב, וכן שאל אצל הרשעים, ע"כ הקשה המקטן קושיא ה"ל והא כתיב פקד עון אבות וגו' וכתבי ובנים לא ימותו על אבות וכו', ומשני ל"ק הא כשאוחזין מעשה אבותיהם וכו'. והנה מתוך קושיא המקטן הבין התרצן שהוא סובר שמשנה רבינו ע"ה שאל על עניני עוה"ז, על כן פירש לו דבריו אשר לא כן שאל מרעה"ה, אלא ששאל מפני מה יש צדיק וטוב לו היינו שהוא כולו טוב ואין לו עוד מלחמת היצה"ר כ"ל וכו', ע"כ השיב לו התרצן הכי ק"ל צדיק וטוב לו צדיק גמור, ר"ל שכונת צדיק וטוב לו היינו צדיק גמור שאין לו נטיה לצד הרע וצדיק ורע לו היינו שאינו גמור, ור"ל יש לו נטיה לצד הרע. ועל זה השיב לו הקב"ה צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק, ר"ל שגם בגלגול הקודם היה צדיק וע"כ היצה"ר הוא טוב גמור אצלו כמו היצה"ר כ"ל מהאריז"ל, צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור, היינו שהוא צדיק בן רשע שהיה בגלגול הקודם רשע וע"כ עדיין לא ניתקן אצלו היצה"ר לטוב כ"ל, ועל כן יש לו עוד מלחמות בנפשו כ"ל.

וכתב בספה"ק דברי חזקאל (פר' משפטים) וז"ל: ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם (א.א.א.) ואלה המשפטים אם בא על אדם איהו צער ח"ו ואינו יודע על מה כי יודע בעצמו שלא חטא כל כך. תשים לפניכם. יתלה היסורין בשביל שחטא בגלגול הראשון.

⁴⁰ מובא בספר דברים ערבים בפי משפטים אות י"ח.

וענין מ"כ בספה"ק דגל מחנה אפרים (פר' משפטים דה' יא) וזה ל"ק: ואלה